

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕДІАТОРА В ГАЛУЗІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Цільмак О. М.

У статті автор розкриває сутність головних складових професійної компетентності медіатора; системно подає перелік професійно важливих знань, умінь навичок та якостей медіатора. Наголошує, що професійно-психологічний відбір кандидатів на навчання медитативним технологіям, а також розвиток і формування пропонованої системи професійно важливих знань, умінь, навичок та якостей в осіб, які проходять навчання, - стане конкретним діючим механізмом забезпечення права сторін на примирення, визначеного чинним законодавством, та сприятиме формуванню позитивного іміджу країни серед світової спільноти.

Ключові слова: професійна компетентність, медіатор, професійно важливі: знання, уміння, навички, якості; угода про примирення сторін.

В статье автор раскрывает сущность главных составляющих профессиональной компетентности медиатора в области восстановительного правосудия; системно подает перечень профессионально важных знаний, умений, навыков и качеств медиатора. Отмечает, что профессионально-психологический отбор кандидатов на обучение медитативным технологиям, а также развитие и формирование предлагаемой системы профессионально важных знаний, умений, навыков и качеств у лиц, которые проходят обучение, - станет конкретным действующим механизмом обеспечения права сторон на примирение, определенного действующим законодательством, и будет способствовать формированию положительного имиджа страны в мировом сообществе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, медиатор, восстановительное правосудие, профессионально важные: знания, умения, навыки, качества; соглашение о примирении сторон.

In the article an author exposes essence of main constituents of professional competence of neurohumor in area of restoration justice; system gives a list professionally important knowledge, abilities of skills and internalss of neurohumor. Marks that professionally-psychological selection of candidates on educating to meditation technologies, and also development and forming of the offered system are professional important knowledge, abilities, skills and internalss at persons that pass educating, - will become the concrete operating mechanism of providing of right for parties on reconciliation, certain a current legislation and will assist forming of positive image of country in world community.

Keywords: professional competence, neurohumor, restoration justice, professionally important: knowledge, abilities, skills, nternalss; agreement about reconciliation.

Інститут угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) є новелою кримінального процесуального законодавства України. Цей інститут базується на методі медіації, яка послабляє перешкоди, які заважають ефективній комунікації між учасниками спору

або конфлікту; максимізує можливість дослідження альтернатив, ураховує інтереси всіх сторін, залучених у процес, і спонукає сторони до складання та підписання угоди про примирення сторін.

Слід підкреслити, що відновне правосуддя зародилося понад 40 років тому й на теперішній час розповсюджено в більшості країн, зокрема: Австрії, Австралії, Бельгії, Великій Британії, Німеччині, Норвегії, Новій Зеландії Польщі, США, Фінляндії та інших країнах. В Україні медіаційні центри розпочали працювати з 1997 року (вперше в Одесі). Отже, відновне правосуддя визнано на міжнародному рівні як ідея та технологія.

Медіація є частиною поняття "відновне правосуддя". У 1999 році Тоні Маршалл запропонував під "відновним правосуддям" уважати [1]: "...процес, за допомогою якого сторони, залучені в конкретний злочин, спільно вирішують, як справитися з його тяжкими наслідками в сьогоденні та в майбутньому". Ховард Зер у 2002 році уточнив визначення Т. Маршалла. На його думку, під "відновним правосуддям" слід вважати [2] "...процес, до якого в міру можливості залучаються сторони, що були задіяні в конкретному злочині та які спільно визначають і аналізують заподіяну шкоду, потреби й зобов'язання для того, щоб зцілити ситуацію настільки, наскільки це можливо виправити стан справ...".

Дефініція "медіація" походить з латинської "mediare" - бути посередником. Отже, медіатор виступає посередником, тобто як третя нейтральна сторона для розв'язання конфліктів, спірних питань між учасниками відновного правосуддя.

Завданнями медіації є [3]: 1) врахування інтересів і залучення зацікавлених осіб до процесу; 2) визнання законних інтересів потерпілого, які виникли внаслідок злочину; 3) діалог потерпілого з правопорушником з метою відшкодування моральних і матеріальних збитків; 4) розвиток почуття відповідальності в правопорушника та надання йому можливості для виправлення; 5) підвищення ролі окремої особистості та громади в попередженні злочинів і конфліктів.

Аналізуючи основні положення нормативно-правових актів з питань відновного правосуддя (Кримінального процесуального кодексу [4], Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи: "Медіація в кримінальних справах" [2], "Про медіацію в цивільних справах" [5], "Про сімейну медіацію" [6] та інші), слід зазначити, що медіатор може врегульовувати конфлікти або спірні питання як у кримінальному процесі, тобто між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), так у цивільному процесі, тобто між позивачем і відповідачем, чоловіком і дружиною, батьками та дітьми тощо. Отже, необхідно підкреслити, що вагоме значення для ефективності проведення медіації має не тільки чітке законодавче регламентування процедури відновного правосуддя, але й власне особа медіатора.

Слід зазначити, що такі вчені, як: Є. Барановський, Т. Гошко, Б. Греков, М. Грушевський, С. Кульчицький, Т. Кутчеба, К. Сохневич, О. Стадницький, І. Франко, А. Томашевський та ін. приділяли увагу витокам, передумовам виникнення, механізмам функціонування від-

© О.М. Цільмак, 2015

новного правосуддя, однак питання стосовно головних складових професійної компетентності медіаторів у галузі відновного правосуддя в наукових працях описано не було. Це й буде метою нашої статті.

Ефективність і результативність відновного правосуддя головним чином залежить від професійної компетентності медіатора. Під професійною компетентністю слід розуміти здатність медіатора ефективно застосовувати професійно важливі знання, уміння й навички задля складання та підписання угоди про примирення сторін.

Медіатор, який пропонує свої послуги, повинен мати високий рівень професійно важливих знань. Отже, він повинен знати: 1) технологію переговорного процесу; 2) основні правила та принципи переговорного процесу; 3) методи та прийоми введення переговорів; 4) основні етапи та механізм переговорного процесу; 5) причини конфліктів; 6) закономірності виникнення конфліктів; 7) етапи та фази розгортання конфліктів; 8) різновиди конфліктів; 9) сутність, структуру й динаміку сімейних і правових конфліктів; 10) особливості внутрішньої структури та динаміки різних типів конфліктів; 11) технологію управління конфліктами; 12) шляхи подолання конфліктів; 13) специфіку прогнозування, попередження та вирішення конфліктів; 14) фази урегулювання конфліктів; 15) методи психологічного впливу; 16) технологічні прийоми керування комунікацією, переговорами; 17) типи спільних рішень; 18) різновиди маніпуляцій; 19) маніпулятивні технології в міжособистісній взаємодії; 20) механізми блокування маніпуляцій; 21) індивідуально-психологічні особливості стратегій поведінки особи в конфлікті; 22) характеристику емоційного стану сторін; 23) технологію роботи з емоційним станом у процесі медіації; 24) вербальні й невербальні техніки врегулювання емоційного стану; 25) психологічні механізми особистісної самозахисту посередника в процесі ведення переговорів з суб'єктами конфліктної взаємодії; 26) основні етичні принципи медіації; 27) особливості поведінки з учасниками конфлікту різних типів характеру; 28) нормативно-правові акти, що регламентують процес відновного правосуддя; 29) процесуальну форму угоди про примирення сторін.

Слід зазначити, що процес медіації являє собою сукупність фактичних і юридичних дій учасників медіації впродовж визначеного часового проміжку. Провідне завдання медіатора - це оформлення консенсусу в письмовій формі у вигляді угоди про примирення сторін. Для вирішення цього завдання медіатор повинен володіти не тільки сукупністю професійно важливих знань, але й він повинен уміти здійснювати медіацію. Отже, серед професійно важливих умінь провідне місце посідають вміння:

- з'ясовувати позиції сторін;
- установлювати та підтримувати контакт;
- вислуховувати аргументацію сторін щодо суті конфлікту, суперечки;
- виявляти коло інтересів, що стоять за позицією кожної сторони;
- обговорювати зі сторонами їх дійсні інтереси, при цьому зосереджуватися саме на їх інтересах, а не тільки на правових позиціях або договірних правах;
- віддзеркалювати значення висловів і претензій сторін;
- аналізувати конфліктну ситуацію, об'єктивні й суб'єктивні чинники конфлікту;
- моделювати інваріантні шляхи розвитку конфлікту для запобігання насильству, ескалації боротьби та задля

- пошуку оптимальних механізмів його врегулювання;
- підтримувати нейтралітет відносно різних спірних питань;
- знаходити "ключ" до кожного;
- підготовлювати сторони для переговорів;
- проводити переговори;
- організовувати простір спілкування;
- створювати та підтримувати робочий психологічний клімат;
- створювати певний психологічний настрій між конфліктуючими сторонами;
- своєчасно зупиняти та нейтралізовувати агресію учасників;
- використовувати технологічні прийоми керування комунікацією, переговорами;
- здійснювати зміну характеру сприйняття сторін конфлікту;
- контролювати процес вироблення та прийняття зобов'язань сторонами;
- самостійно приймати рішення, які задовольняють сторони;
- перевіряти та готувати пропозиції для іншої сторони;
- сприяти досягненню сторонами взаємоприйнятної згоди щодо розв'язання спору;
- долати бар'єри спілкування;
- дотримуватися норм і правил медіації;
- орієнтуватися в плинні та умовах переговорів;
- негайно перервати розмову, якщо це необхідно;
- правомірно, ввічливо й коректно, тактовно і делікатно, ухильно і безболісно для сторін розгортати ситуацію в необхідне русло;
- передбачати напрями подальшого розгортання конфлікту та можливі наслідки;
- конструктивно розв'язувати спірні питання або конфлікт;
- усувати протиріччя та суперечності між сторонами;
- попереджати негативний розвиток подій у разі подальшого розгортання конфлікту;
- розв'язувати спірні питання або суперечності між сторонами;
- визнавати свої помилки та свою неправоту;
- безконфліктно спілкуватися в складних ситуаціях;
- оцінювати та пояснювати проблемні ситуації, які виникають;
- сприяти знаходженню компромісу між сторонами;
- вибудовувати логіку послідовності дій для вирішення проблем під час конфлікту між сторонами та під час домовленості про укладання угоди;
- обирати й застосовувати ефективні адекватні форми, засоби, методи та прийоми під час домовленості про складання угоди про примирення сторін;
- надавати сторонам бездоганно зважені пропозиції та слушні поради;
- здійснювати психологічний вплив для врегулювання конфлікту між сторонами;
- уникати ситуацій конфлікту інтересів як під час, так і після медіації;
- прогнозувати наслідки конфліктної взаємодії;
- своєчасно призупинити медіацію при виявленні обставин, які можуть вплинути на незалежність медіатора або викликати конфлікт інтересів;
- повідомити сторони про всі наявні або потенційні конфлікти інтересів, які відомі медіатору та які можуть спровокувати виникнення питання щодо його нейтральності;

забезпечувати достатні можливості кожній зі сторін брати участь у дискусії;

скеровувати сторони до результату;
допомагати винайти вихід із “глухого кута”;
дотримуватися високої культури спілкування;
ненав’язливо “підкинути” корисну ідею, яка потім

буде розвинена сторонами;
застосовувати такі техніки, як: активне слухання, емпатію і фасилітацію різноманітних процесів, щоб результатом медіації стало вигідне для всіх учасників рішення;

знаходити рішення, які влаштовують дві сторони;
укладати угоди за результатами медіації.

До провідних професійно важливих навичок медіатора слід віднести навички: активного слухання, професійної комунікації, саморегуляції, конфліктостійкості, управління конфліктними явищами.

Велике значення для отримання результату в процесі медіації мають професійно важливі якості медіатора. Отже, серед провідних професійно важливих якостей медіатора, які детермінують ефективність процесу проведення медіації, слід виділити:

1) психофізіологічні якості (активність, витривалість, уважність, психічна працездатність, зосередженість, стійкість, урівноваженість);

2) інтелектуальні (виваженість, гнучкість, дедуктивність, винахідливість, конструктивність, креативність, допитливість, обізнаність, прогностичність, розсудливість, раціональність, кмітливість, ерудованість);

3) моральні (ввічливість, вірність, відповідальність, безкорисливість, делікатність, дипломатичність, доброзичливість, коректність, нормативність, надійність, ощадливість, порядність, тактовність, толерантність, чесність, чемність, етичність);

4) лідерські (незалежність, авторитетність, діловитість, вимогливість, домінантність, серйозність, самостійність, харизматичність);

5) комунікативні (асертивність, виразність, доступність, контактність, товариськість);

6) соціально-спрямовані (гуманізм, гідність, людяність);

7) перцептивні (спостережливість, проникливість, рефлексивність, уважність);

8) контрольно-оціночні (пильність, обережність, обґрунтованість, об’єктивність, справедливність, точність, критичність, самокритичність);

9) специфічні (інтуїція, емпатійність);

10) волеволі (цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, ініціативність, рішучість, сміливість; витримка, самоконтроль, самовладання, терпеливість; акуратність, дисциплінованість, копіткість, обов’язковість, організованість, планованість, послідовність, пунктуальність, ретельність, самостійність, скрупульозність, сумлінність, старанність; працьовитість, принциповість).

Велике значення для результативності медіації має мотивація медіатора. Серед мотиваційних характеристик слід виділити: 1) бажання: бути посередником між конфліктуючими сторонами; підвищувати свій професійний рівень у галуззі відновного правосуддя; 2) прагнення: до захисту прав і свобод громадян; до соціальної справедливості; до розв’язання складних застарілих конфліктів задля примирення сторін; до набуття статусу “високопрофесійний фахівець”; до професійної самореалізації; 3) потреба: у досягненні успіху в особистісно-професійних досягненнях, у досягненні результату тощо.

Отже, медіатор за будь-яких делікатних, складних, конфліктних ситуацій під час переговорів з конфліктуючими сторонами повинен незмінно зберігати тверезість розуму, проявляти винахідливість, володіти даром переконання, тобто він повинен бути висококваліфікованим фахівцем у галузі медіації.

Слід зазначити, що головними складовими компетентності медіатора є не тільки професійно значущі знання, вміння, навички, якості та мотивація, але й: 1) досвід; 2) індивідуальні базові характеристики людини (вік, стать, стан здоров’я, психофізіологічні можливості, здібності); 3) особистісні базові характеристики (пізнавальна активність, готовність до діяльності, ціннісні орієнтації та ідеали, емоційність, індивідуально-психологічні властивості тощо); 4) об’єктивні базові характеристики (освіта, стаж діяльності).

Слід зазначити, що медіатором не може бути кожний. Особа, яка хоче присвятити свою діяльність відновному правосуддю, повинна відповідати за своїми особистісними характеристиками психогамі медіатора. На сучасному етапі наукових досліджень щодо психогамі медіатора не проводилося. Запропоновані нами групи конкретних професійно важливих знань, умінь, навичок, якостей і мотиваційних характеристик - це перша спроба висунути критерії відбору кандидатів на навчання медіативним технологіям.

Література

1. Marshall T. The evolution of restorative justice in Britain. // *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4.4, - 1996, - С. 21-43.

2. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание: Пер. с англ. / Общ. ред. Л.М. Карнозовой. Комментар. Л.М. Карнозовой и С.А. Пашина - М.: МОО Центр “Судебно-правовая реформа”, 2002. - 328 с.

3. Про медіацію у кримінальних справах: рекомендація Ради Європи № R(99)19, від 15 вересня 1999 р. / Відновне правосуддя в Україні: Спецвипуск. — 2005. — С. 53-56.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від: 13.04.2012 № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на від 15.08.2012, підстава 5076-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Про медіацію в цивільних справах: рекомендація Ради Європи № R. 10 (2002), від 18 вересня 2002 року.

6. Recommendation N R (98) 1 of the Committee of Ministers to member states on family mediation of 21.01.1998 // [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.coe.int/t/cm/documentIndex_en.asp

Цільмак О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 13.11.2015